

УДК 94 (477) (092)

DOI: 10.31651/2076-5908-2024-1-165-167

Віталій МАСНЕНКО

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7825-3871>

e-mail: masnenko@ukr.net

Vitalii MASNENKO

PhD hab. (History), Professor, head of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7825-3871>

e-mail: masnenko@ukr.net

ВАГОМЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧЕ ВИДАННЯ З ПОЛЯ ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВА

(Рец. на: Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету / упоряд. В. Тельвак, В. Качмар, С. Журавльов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 358 с.)

Нещодавно побачило світ цінне джерелознавче видання у царині грушевськознавства «Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету». Воно містить детальну інформацію про студентську аудиторію професора виявлену серед різнопланової діловодної документації Львівського університету (Державний архів Львівської області, фонд 26.: Університет ім. Яна Казимира у Львові). Цей документальний масив був ретельно опрацьований Віталієм Тельваком, завдяки участі в ініційованому Оксаною Юрковою проєкті «Е-архів Михайла Грушевського», за підтримки Канадського інституту українських студій Альбертського університету в Канаді (видавничі та дослідницькі гранти з Вічного фонду ім. Петра Яцика та Вічного фонду родини Стасюк).

Видання містить супровідні тексти упорядників і сам Каталог, що побудований на структурно-хронологічним принципом. Інформація подається для чотирьох факультетів (філософського, правничого, теологічного та медичного) за окремими навчальними роками та семестрами.

Відкриває видання Передмова ректора Львівського національного університету ім. Івана Франка Володимира Мельника, яка вводить в загальне коло проблематики щодо історичної школи Михайла Грушевського у Львівському університеті, її методологічних засад, способів студіювання, основної дослідницької проблематики, визначних представників.

Розлога вступна стаття Віталія Тельвака та Володимира Качмара «Студентська аудиторія Михайла Грушевського Львівського університету: кількісна динаміка, етнічний склад, дидактичні преференції» окреслює основні кейси реалізованих і перспективних наукових студій, що стали можливі завдяки введенню в обіг нового джерельного матеріалу.

В Археографічній передмові, авторства Віталія Тельвака та Святослава Журавльова, йдеться про особливості опрацювання джерельного матеріалу підготовленого для публікації. Зокрема, охарактеризовано структуру інформації про студентів у деканатських каталогах та її зміни в різні періоди функціонування факультетів. Зазначено способи відтворення прізвищ та імен студентів в українськомовному варіанті, визначення їхньої етнічної належності тощо.

Зазначається, що дослідження інформації про студентську аудиторію Михайла Грушевського дозволяє подолати доволі усталені історіографічні стереотипи про те, що він як професор не дбав про атракційність своїх лекційних викладів, і як наслідок, не користувався популярністю в студентському середовищі, особливо серед студентів неукраїнського походження, передовсім поляків та євреїв.

Отже, спираючись на вказану джерельну базу, вдалося з'ясувати, що за двадцять років педагогічної діяльності на філософському факультеті курси М. Грушевського відвідало 504 студенти, які обирали його як свого викладача сумарно 1189 разів. На думку упорядників, такі показники свідчать про високу популярність професора Грушевського серед студентів цього факультету, враховуючи ту обставину, що очолювана ним кафедра вважалася додатковою. Відповідно й навчальні курси обрані студентами були не обов'язковими, що не заховувалися до мінімуму навчальних годин.

Автори також запропонували пояснення, чому в окремі семестри (зокрема, зимові семестри 1901-1902 та 1910-1911 навчальних років) М. Грушевський не мав жодного студента філософського факультету. Така ситуація була зумовлена передовсім політичними мотивами: спротивом українських студентів політиці колонізації Львівського університету та посиленням протистояння польської та української студіюючої молоді.

Етнічний склад слухачів навчальних курсів М. Грушевського на цьому факультеті мав таку картину: 84% – українці, майже 12% – поляки. Також серед студентів були євреї, росіяни тощо. Цікаво, що на філософському факультеті вже була й невелика жіноча аудиторія. Тут студентки становили 10% серед вихованців Грушевського.

На найбільшому в університеті правничому факультеті заняття М. Грушевського відвідали 3490 студентів, які обрали його як свого викладача сумарно 4230 разів. Серед цієї аудиторії також домінували українці – 87,1%. Другу за чисельністю групу становили студенти єврейського походження – 7,9%, третю – поляки 4,6%. На цьому факультеті навчалися тільки чоловіки.

Автори звертають увагу читачів на особливість теологічного факультету, студенти якого не могли вільно обирати позафакультетські навчальні курси, оскільки для цього вимагався спеціальний дозвіл духовної влади. Такий дозвіл на відвідування викладів М. Грушевського був наданий, але на нинішній час не можливо встановити реальну кількість студентів, які скористалися ним до 1906 р. (відсутні деканатські каталоги цього факультету). Потягом наступного періоду слухачами лекцій Грушевського були лише 7 студентів.

На наймолодшому медичному факультеті було виявлено також лише 4 студенти Грушевського, які прослухали 7 його викладів.

У цілому авторам за наявними джерелами вдалося здійснити комплексну реконструкцію студентської аудиторії М. Грушевського у Львівському університеті, яка складалася з 4005 осіб. Серед студентів професора було 86,6% українців, 7,3% євреїв, 5,7% поляків. Авторами укладено кілька таблиць, які відображають динаміку кількості студентів за роками і семестрами. Також зауважено, що наведені підрахунки далеко не остаточні, що зумовлено некомплектністю опрацьованих факультетських каталогів.

Водночас опублікований каталог дозволяє з'ясувати не тільки кількісні параметри, але й «якісні» характеристики студентського загалу Львівського університету, який відвідував виклади М. Грушевського. Серед них вагоме місце належить майбутнім українським історикам, які стали чільними представниками його львівської історичної школи: С. Томашівський, М. Кордуба, І. Крип'якевич, І. Джиджора, М. Бордун та ін. Окрім власне відомих істориків, серед студентів М. Грушевського зустрічаємо багатьох знакових діячів українського руху: Д. Донцова, Є. Коновальця, Р. Дашкевича, О. Степанів, Д. Вітовського тощо. Також показово, що лекції українського професора відвідувало чимало відомих у майбутньому польських, словенських, білоруських інтелектуалів.

Окрім інформації про студентську аудиторію матеріали видання також дозволяють з'ясувати повний перелік навчальних предметів, які викладав Михайло Грушевський у Львівському університеті протягом різних років своєї каденції. Це насамперед загальні оглядові курси історії України («Курс історії Русі, період давній», «Курс історії Русі, новий період», «Курс історії Русі XVII-XVIII ст.», «Україна в XVII-XVIII ст.», «Україна у другій чверті XVII ст.», «Україна в середині XVII ст.», «Історія України-Руси») та ширшого регіону Східної Європи («Історія Східної Європи», «Східна Європа в передісторичних часах», «Старинна історія Східної Європи», «З історії Східної Європи VIII-IX віку», «З історії Східної Європи IX-X в.», «З історії Східної Європи X в.», «З історії Східної Європи. Часи

Володимира Великого», «З історії Східної Європи XI в.», «Історія Східної Європи XIII-XIV ст.», «Історія Східної Європи в XVI в.», «З історії Східної Європи XVI-XVII ст.», «З історії Східної Європи в XVII в.», «Історія Східної Європи в XVII в.»).

Також професор пропонував студентам понад три десятки різних спецкурсів, які суттєво доповнювали й деталізували його основні виклади. Кілька з них стосувалися галузі історіографії та джерелознавства («Історіографія руська, період давній», «Огляд джерел до історії Русі XII-XIII ст.», «Українсько-руська палеографія»).

Окрім спецкурсів зосереджувалися на розгляді окремих етапів української державності («Вибрані питання з історії Київської держави в X-XI вв.», «Галицько-Волинська держава», «Україна в середині 17 ст.», «Україна 17-18 ст.»); української культури («Устрій і культура руських земель в X-XIII в.», «Історія руської культури XI-XIII в.», «Культурне і духовне життя в українських землях від XV до XVIII в.», «Політичне і культурне життя України в 1630-1640-х роках»), суспільно-політичних та економічних аспектів («Суспільно-політичні і економічні відносини українсько-руських земель», «Економічне і культурне життя українсько-руських земель», «Суспільно-економічний устрій руських земель», «Українсько-руські землі в XVI-XVII вв.»).

«Литовський» та «річпосполитський» періоди української історії розглядалися у спецкурсах: «Боротьба за Галич і Волинь», «Суспільно-політичний устрій Великого князівства Литовського», «Велике князівство Литовське в XIV-XVI вв.», «Історія унії Литви і Польщі».

Кілька спецкурсів різних років викладання стосувалися козацької проблематики («Українська козаччина XVI в.», «Українська козаччина», «Українська козаччина XVII в.», «Хмельниччина»).

Європейський контекст деталізувався у низці спецкурсів, які користувалися значною популярністю у студентів різних факультетів: «Великий рух народів», «Вибрані питання з історії Східної Європи», «Суспільні відносини і культурне життя в XIV-XV вв.», «Церковні відносини Східної Європи», «З культурного руху в Східній Європі», «Економічне і культурне право», «Суспільні відносини», «Церковні відносини».

Крім того пропонувалися спецкурси дотичні до української проблематики: «Великий Новгород, історія», «Історія устрою і побуту Великого Новгороду», «Історія Криму XIII-XVII в.».

Професор також провадив спеціальний науковий семінар під назвою «Історичні вправи», який користувався популярністю у майбутніх істориків, але й у студентів різних факультетів.

Автори цілком виправдано констатують, що опубліковані студентські каталоги постають вагомим джерелом для з'ясування особливостей науково-педагогічної праці Михайла Грушевського львівського періоду його життя.

На завершення зазначимо, що рецензоване видання може справді слугувати добрим підґрунтям для спростування усталених міфів щодо діяльності Михайла Грушевського. Також повністю погоджуємося з думкою упорядників видання, яке вони розглядають як «перший крок до комплексної реалізації надалі малознаної проблеми – дослідження науково-педагогічної праці українського професора протягом галицького двадцятиліття його життя». Крім того запропонована джерельна інформація може прислужитися чіткішому розумінню складних процесів, які відбувалися в Східній Галичині протягом останніх десятиліть імперського доби, коли підважувалася польська культурна домінація в цьому краї, а він все більше набував ознак українського національного П'ємонту.

